

Névköltöztetés *

RESZEGI Katalin

Debreceni Egyetem
reszegi.katalin@arts.unideb.hu

1. A világ megismerésével és a nyelvelsajátítással együtt fokozatosan kiépül a helyek megnevezéséről való tudásunk. Ennek alapja, hogy a mentális rendszerünkben az elsajátított nevek a formai és használati sajátosságaik alapján szorosabb-lazább hálózattá szerveződnek, s erre a hálózatra, az onomasztikonra, a konkrét nevekre, illetve a belőlük kiváló sémákra támaszkodunk az újabb helynevek feldolgozásában, illetve esetleges névadási szituációkban.

A konkrét nevek leggyakrabban olyan esetekben használatosak további helyek megnevezésére, amikor valamilyen térbeli kapcsolat, érintkezés van a denotátumok között. Ez a folyamat a metonímia fogalmi mechanizmusán alapul, s olyan neveket eredményez, mint például a *Hegyes-halom* domborzati névből alakult *Hegyeshalom* településnév. Jóval ritkábban két hely valamilyen közösnek észlelt tulajdonságjegye alapján használnak fel egy már meglévő helynevet a másik hely megnevezésére is: a metafora mechanizmusára támaszkodva s jellemzően sztereotip ismeretek alapján, pl. *Szibéria* a távoli, elhagyatott részek megjelölésére. Ezzel részben átfed az a névadási mód, melynek során népszerű, divatos helyek megjelöléseit adják más helyeknek is, pl. *Bellevue* a világ számtalan országában, *Athén* nagy számban az USA-ban, Kanadában stb., vagy az északi mitológiában is szereplő *Uppsala* név a skandináv térségben számos hely megjelölésére. A nemzetközi szakirodalomban ezt a folyamatot az eponimizáció körébe sorolják (eponymization, Brink 2016). Itt a megfeleltetés alapja a név eredeti denotátumát jellemző (vágyott) rang, elegancia. A nevek újbóli felhasználásának azonban van egy jellegzetes helyzetből adódó sajátos további esete is: az emberek, embercso-

* Az írás a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében készült.

portok migrációjával, új helyre költözésével összefüggő névköltöztetés, tehát az a jelenség, amikor az elvándorlók az új lakóhely megjelölésére a korábbi lakhelyük nevét/neveit használják fel. Ennek a névadási módnak a legismertebb példái az Amerikába és Ausztráliába bevándorlók, ott új területeket meghódítók elnevezései. Amerikában közismerten így alakult: *Plymouth, Boston, Cambridge, Balmoral, New York, Stockholm, Karlstad, Hamburg, New Amsterdam*, Ausztráliában: *New South Wales, New Hamburg, Berlin Rock* stb. A jelenségre magyar példák is idézhetők: az 1848–49-es szabadságharc leverése után Amerikába menekült magyar emigránsok *Új Buda* néven hoztak létre települést Iowa állam területén (vö. még Kálmán 1970: 42–43), s Ausztráliában is sokáig a *Buda* nevet viselte egy magyar család tulajdonában lévő villa.

A nevek költöztetését azonban nem csupán az új földrészek névanyagában lehet megragadni, földrészen belüli, sőt országon belüli migráció is eredményezett ilyen neveket. Ráadásul a magyar és a nemzetközi szakirodalom alapján az európai helynévanyagban a középkortól kezdve kimutatható ez a jelenség. Annak ellenére tehát, hogy nagyobb számú példa az elmúlt két évszázadból ismert csupán a névköltöztetésre, ez a jelenség hosszú múltra tekinthet vissza. A Maticsák Sándort köszöntő írásomban ezt a sajátos névadási módot, hátterét és típusait járom körül röviden, ezzel kapcsolódva az ünnevelt szerteágazó munkásságának névtani vonulatához.

2. A névköltöztetés viszonylag ritkán tárgyalt névadási mód mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban, s névrendszertani besorolása sem egyértelmű. A nemzetközi névtani szakmunkákban jórészt a névátvitel (*transfer names, transferred names*) egy sajátos fajtájaként különítik el a migrációval összefüggő névköltöztetést (Ainiala – Saarelma – Sjöblom 2012: 48, Stewart 1954: 6). Stefan Brink nemzetközi példák alapján *pszichológiai névátvitel*-ként (2016: 163–164), Tiina Laansalu az észti helynévanyag kapcsán *migrációs névátvitel*-ként tárgyalja (*migratory transferred names*, 2019: 110). A magyar névkutatásban J. Soltész Katalin is a névátvitelek egyik típusaként, *emlékeztető szándékú névátvitel*-ként említi az ide vágó példákat (1979: 34, 84, 87–88, vö. még Kristó 1976: 12–13). Inczeff Géza a *jelölésátvitel* terminust javasolja valamennyi olyan esetre, amikor egy már meglévő helynevet egy másik hely megjelölésére is felhasználnak (1964: 81). Hajdú Mihály és Mező András a *névvándorlás* kifejezést preferálják (Hajdú 1979, Mező 1985), noha Mező szinonimaként a *névköltöztetés*-t is használja. A névadási mód másik aspektusát megragadva Juhász Dezső Benkő Lorándra hivatkozva *hozott tájnevek*-ről beszél (1988: 69), Mollay Károly egy speciális altípus, a

más nyelvterületről, más országból betelepült lakosság által hozott és újrafelhasznált nevekről *importált nevek*-ként beszél (1991). Napjainkban Hoffmann István helynévtipológiája nyomán a *névköltöztetés* terminus használata a legáltalánosabb (1993/2007: 135–136), ami több szempontból is előnyös: egyrészt a kizárólag az adott jelenséget megjelölő kifejezés elkülöníti e sajátos névcsoportot és e névadás mechanizmusait más névátvitelektől, másrészt azt is kifejezi, hogy valós költözéssel, külső és belső migrációval összefüggő névadási módról van szó, melynek során a beszélők a nevet is magukkal költöztetik az új környezetükbe.

A jelenség hátterét többen is megpróbálták feltárni, jellemzően egy-két motívum szerepét kiemelve. Amint már utaltam rá, névadási szituációkban alapvetően az onomasztikonunkra támaszkodunk, az ezen alapuló névmodell többféleképpen érvényesülhet: jellemzően konkrét nevekből kiváló sémák, illetve az azokat reprezentáló prototipikus nevek alapján hozunk létre azokhoz hasonló felépítésű új neveket. Máskor egy-egy konkrét névformát használunk fel újra. Ez utóbbi sajátos esete a névköltöztetés, ami az új helyre költözés körülményével függ össze, csakis azzal együtt értelmezhető. S a névadás itt komplex célokat szolgál. Az új környezetbe, különösen egy új földrészre érkezést gyakran kulturális sokként élik meg az emberek. Az ismert név az új környezetben az otthonteremtés eszköze lehet, általa az ismeretlen otthonossá, biztonságossá válik (vö. Mező 1985: 27). Jól szemlélteti ezt Hank Nelson 20. századi pápua új-guineai példája: amikor a biami törzs tagjai ismeretlen területen járnak, az otthonról ismert helyneveiket használják az új (ellenséges) terület hasonló földrajzi objektumaira, s az ismerős nevek hangoztatása egyfajta biztonságérzetet ad az új környezetben (Brink 2016: 162). Noha az idézett eljárás mögött már egy általánosabb, a névhasználatot befolyásoló stratégia húzódik, az azt megalapozó gondolat, az otthonosság érzetének előidézése, valamennyi névköltöztetésben szerepet játszhat. A biami törzs eljárásában jelen van a névköltöztetés egy másik összetevője is: a táj hasonlóságának érzete előidézheti egy másutt funkcionáló név újbóli felhasználását. Brink emellett egyéb érzelmi tényezőket is említ: a nosztalgia és a szentimentalizmus is hozzájárulhat a korábbi lakóhelyről hozott neveknek az új lakóhelyen való használatához. Hoffmann István részben emlékeztető funkcióként utal a nevek e szerepére, illetve az orosz szakirodalom alapján a tradíció meghatározó voltát is hangsúlyozza (1993/2007: 135). Mindemellett az újra felhasznált névformának a birtokláskifejező, illetve identitásjelző hatásával is számolhatunk. Az áttekintett motívumokat semmiképpen sem szabad figyelmen kívül hagyni, ezek és esetleg további hasonló tényezők konstellációi motiválják a névköltöztetést.

Ez a fajta névadás az eponimizáció idézett eseteivel együttesen Amerikában viszonylag nagy számban eredményezett új helyneveket. Ezzel összefüggésben a régi világból származó helyneveknek az Újvilágban való újbóli felhasználása fokozatosan modellhatásúvá válhatott, vagyis ezeket az elnevezéseket nem csupán egymástól független egyedi eseteknek lehet tekinteni. Az Európán belüli névköltöztetéseknél ugyanakkor ilyen névadási sémával nem igazán számolhatunk. Érdeemesnek tűnik ezt a két színteret bizonyos mértékig külön választani tehát, s nem az újvilágbeli névköltöztetések alapján értelmezni a földrészen és országon belüli migrációval összefüggő példákat.

A névadási mód nyelvi szempontból elsődlegesen jelentésbeli névalkotás-ként írható le, hiszen egy már meglévő hangsornak, névformának új jelentését hozzák létre a beszélők azáltal, hogy új hely megjelölésére is használni kezdik. A névforma gyakorta változatlan marad, ám az sem ritka, hogy jelzővel (mint a fenti példákban az 'új' előtaggal) együtt használják. Ez utóbbi esetekben komplex folyamatról, a jelentésbeli és alaki névadás mechanizmusainak összefonódásáról van szó, melyben a régi lakóhely nevétől való megkülönböztetés igénye is kifejezésre jut. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a névköltöztetés mint névadási mód leírását semmiképpen sem szűkíthetjük le kizárólag a nyelvi, névrendszertani aspektusra, ez ugyanis csupán az egyik vetülete ennek a komplex folyamatnak.

A névköltöztetés épp ebből a sajátos komplexitásából, a valós költözéssel mint előfeltétellel való összefüggéséből adódóan (a névadási mód amerikai és ausztráliai felfutását nem tekintve) igen ritka. Az új környezetben az embereknek ugyanis több lehetősége van a névalkotásra: átvehetik a már ott élők neveit, de alkothatnak maguk is a helyek valamilyen sajátosságát leíró nevet. Csak elenyésző arányban használják fel az új környezetben is a régi neveiket. Ráadásul a jelenség a régi korok vonatkozásában adatokkal nehezen igazolható. Minthogy azonban az új helyre költözés, vándorlás mindig is jellemezte az emberek csoportjait, feltehető, hogy a másodlagos névadásnak tekinthető névköltöztetés a nyelv és a helynevek megjelenését követően nem sokkal meg lehetett már. Annyi bizonyos, hogy a középkortól már több hazai és európai példa is említhető.

3. A továbbiakban a témával foglalkozó hazai szakmunkákban és a névtárakban névköltöztetéssel magyarázott neveket egybegyűjtve tekintem át az elemzések elveit, illetve a névadási módot övező kérdéseket, s ezzel együtt mérlegelem a besorolások megalapozottságát, megbízhatóságát is. A névköltöztetés példáit az elsődleges név és a másodlagos név által jelölt hely fajtája szerint csoportosítva tárgyalom, így megmutatkoznak az adatolási tendenci-

ák. Ezen belül annak alapján rendezem el a neveket, hogy mi alapján minősítik őket a névköltöztetés eseteinek.

3.1. A belső migrációval összefüggő névköltöztetés jelensége döntően településnevek újrafelhasználása kapcsán merül fel új telepek, települések, birtokok megjelölésére. A névnek a – jellemzően birtokszerzéssel együtt zajló telepítéssel vagy a népességfelesleg elvándorlásával összefüggésben végbe menő – újra felhasználása, átköltöztetése az esetek egy részében korabeli dokumentumokkal igazolható, míg máskor csak valószínűsíthető.

3.1.1. Az újkori példák között több jól dokumentálható esetet találunk. A Tolna vármegyei Szekszárd és környéke lakosainak egy csoportja (54 család) 1871-ben 15 000 forintért birtokot vásárolt a Krassó megyei Bunyán, ahol önálló falut alapítottak, s *Bunyaszekszárd*-nak nevezték el, azaz az elhagyott vármegye székhelyének nevét kapcsolták az új otthonukhoz legközelebb eső település nevéhez (Mező 1985: 24, Kaczián 1999). A gömöri Klenócról telepített lakosokat az 1820-as években a Schönborn család Bereg vármegyébe, településük neve *Újklenóc (Novi-Klenovczi)* lett (Lehoczky 3: 362, Sebestyén 2010: 141). A névköltöztetés példái között említenek olyan eseteket is, amelyeknél a helyiek névhasználatáról nincs információnk, a hivatalosság szintjén viszont csak később jelentkezik a korábbi lakóhely nevének az új településükre való használata. Az 1790-es években az egykori szerb lakosaitól elhagyott Debelják falut (Hódmező)Vásárhelyről és környékéről származó református magyarokkal telepítették be, a települést 1888-tól hívták hivatalosan *Torontálvásárhely*-nek (Borovszky 1911, Mező 1985: 24). A 19. század második felében hagyta el Szentest a lakosság egy része, s Vadászerdő területén alapított új falut Temes vármegyében, melynek a lakosok 1906-ban beadott kérvényének megfelelően – időben tehát jócskán a költözést követően – lett a származási helyüket megörökítő *Újszentes* a hivatalos neve (Mező 1985: 24).

A középkorból csupán néhány egyértelműen dokumentált példa idézhető. A 15. században az Al-Duna menti Keve szerb lakói a Csepel-sziget egy lakatlan részére menekültek a török elől, s ott hozták létre *Keve*, illetve *Kiskeve* néven a mai Ráckeve alapjait (Cs. 3: 313). A Veszprémi regestrumban olvashatunk a 14. században létrehozott *Jukkal* formában szereplő telep létrejöttéről: „13-an pedig nemrég *Kueskal*-ból [Köveskál] egy külön helyre vonulva, ott templomot építettek s telepüket *Jukkal*-nak [Lyuk ~ Jukkál] nevezték el” (Veszpr.Reg. 137, Kristó 1976: 12).

Kérdéses viszont, hogy egyáltalán mit tekintünk költözésnek. Földeák falut 1843-ban és 1845-ben is árvíz pusztította el, lakosai ezt követően körülbelül 4 kilométerrel keletebbre költöztek, s új településüket is *Földeák*-nak nevezték, amit Inczeffi Géza nyomán szintén a névköltöztetés eseteként szokás említeni. A régi falu helye határrésszé vált (*Földeákpuszt*), melyen később tanyavilág jött létre, *Óföldeák* néven (1964: 81–82, Horváth 2000). Hasonló példaként idézhető *Újkenéz* esete: 1888-ban a Tisza árvize a korábbi Cserepeskenéz falu (későbbi *Ókenéz* határrész) nagy részét romba döntötte, s a lakosság kb. 3 km-rel északabbra, magasabban fekvő helyen települt újra. Az új települések térben nem érintkeznek a korábbival, nem is mindig könnyű a két hely között az átjárás. Ezek az esetek a külső körülményekkel összefüggésben a névköltöztetés kevésbé tipikus határesetének tekinthetők. Esetükben a névhasználók mentális rendszerében a fent tárgyalt érzelmi tényezők szerepe kevésbé egyértelmű.

3.1.2. A névköltöztetés körébe sorolt nevek nagyobb részénél nem dokumentálható a névadási mód alapjául szolgáló költözés. Egyéb, például szemantikai érvek alapján azonban az esetek egy részében mégis viszonylag egyértelmű a nevek besorolása. Mollay Károly a nyugat-magyarországi középkori német helynevek kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy a nevek egy része nem ott alakult ki, hanem az oda települt németiség vitte magával. A Sopron melletti *Kelénpatak* neve alapjául szolgáló 13. századi *Klingenbach* 'szurdok patak' megjelölést Felső-Ausztria hegyes vidékeiről hozhatták magukkal német telepések a 231 méter tengerszint feletti magasságú birtokra (1991: 454).

A nevek nagyobb hányadánál a kapcsolat ténye dokumentált az azonos nevű helyek között, s erre alapozva feltételezik kisebb-nagyobb valószínűséggel a névköltöztetést. A Borsmonostort a 13. század elején jelölő *Sattelbach* formát a területet birtokló heiligenkreuzi ciszterci apátságnál folyó Sattelbach patak nevére vezeti vissza Mollay, mellyel az apátság alatti falut is jelölték (1991: 453). A beregi Kisábránka ruszin *Kusnica* megfelelője kapcsán is felmerül a névköltöztetés lehetősége, mivel az alapító kenézek kusnicaiak voltak (Sebestyén 2010: 72). A nyugat-dunántúli Vasvárhoz tartozott, s ezért *Vasvár*-nak nevezték két Csanád vármegyei birtokot a 13. században (1238/1377: in C-u Chenad duo praedia, quae ambo vocantur Voswar quae quondam ad castrum ferreum pertinebant; Gy. 1: 876, Kristó 1976: 12). A Gömör vármegyei *Kisilsva* Jolsva várának tartozéka volt, lakosai onnan jöttek, s hozhatták magukkal a nevet (Ila 2: 508, Kristó 1976: 13). Borsodban és Biharban a *Bábolna* név kapcsán szintén birtoklástörténeti okokból merül fel

a névköltöztetés lehetősége, a feltételezések szerint a Katapán nembeli Bábolnai család Komárom vármegyei (Tolma)Bábolna birtokának nevét vihették át a szintén általuk birtokolt Bihar vármegyei (*Tisza*)Bábolná-ra és az egykori *Babna*-ként adatolható településre (Mező 1985: 26–27), valamint a borsodi (*Mező*)Bábolna helysége is (Póczos 2001: 158). A Baranya vármegyei Matucsina tulajdonosa a 14. században Szatmár vármegyében kapott birtokot, s – a fenti magyarázatok logikája mentén Mező András szerint – jobbágyaival együtt vihette magával a település *Matucsina* (> *Matolcs*) nevét is (1985: 26). Kiss Lajos a kisalföldi *Dör* településnevet a *Győr* helynév átplántálásával magyarázza, felbukkanásakor ugyanis a falu győri várjobbágyoké volt (1220: ville *Der* videlicet iobagionum castri Geuriensis ecclesie, FNESz.). A két név között valóban feltehető etimológiai kapcsolat, a *Győr* névnek azonban az Árpád-korból nincsenek *d*-s adatai (vö. Gy. 2: 590–594).

Az Európán belüli migráció emlékeiként idézhető nevek nagyobb részénél a névkörnyezetet is figyelembe véve feltételezik a névköltöztetést. A Fejér vármegyei Velence (1486 u./1568: *Venetia*, Cs. 3: 315) első telepesei az olaszországi Velencéből származtak (vö. FNESz.), a Bihar vármegyei (*Várad*)Velence ([1291–1294]: *Venecia*, Gy. 1: 691) esetében is olasz telepesek névadását valószínűsítik, ezt erősíthetik a megyében másutt szereplő *Olaszi*, *Olasz* településnevek (FNESz., Rácz 2005: 179–180). (*Sümeg*)Prága esetében a szomszédos Sümegcsehi neve is cseh lakókra utal, s a néphagyomány ma is őrzi, hogy „Csehországból telepítették ide az őseket, ezért nevezték el a falut Prágának” (Balogh – Ördög szerk. 1982: 16, Mező 1985, Hoffmann 1993/2007: 136, vö. még *Gácsprága*, FNESz.). Kérdéses, hogy ezek a megjelölések valóban a betelepülőtől származnak-e, vagy a már ott lakók nevezték meg a települést a betelepülők származási helyéről.

A leginkább bizonytalan példák esetében alapvetően a névegyezésen alapul a névköltöztetés feltételezése, a név arculata és névrendszertani szempontok (az adott térség névrendszeréből kilógó név, távoli analógiák) figyelembe vételével. *Dör* fenti magyarázatához hasonlóan a 13. századi Győr vármegye névanyagából *Moson* neve kapcsán is azt valószínűsítik, hogy a mosoni várhoz tartozó népek lakhatták, s ők vihették magukkal a nevet (Bényei – Pethő 1998: 37, Gy. 2: 610). A névegyezés alapján feltételezik a névköltöztetést a Bihar vármegyei *Engolaszi* esetében: „Eng- előneve arra mutathat, hogy lakossága Engről való, a szerémségi Nagyolaszi közelében fekvő városból” (Gy. 1: 648, Kristó 1976: 12). Névegyezés alapján a tolnai Majosból elköltözött emberek alapíthatták a Turóc vármegyei *Kismajos*-t, s a 13. század óta adatolható bihari Bikács népfelnevelése hozhatta létre a 16. századi adatolású (*Pusztá*)Bikács-ot (Kristó 1976: 12, 13). Az erdélyi *Kisdebrecen*-t a hagyó-

mány szerint Debrecenből származók alapították (Kádár 2: 530). Bizonytalanul névköltöztetést feltételeznek a Győr vármegyei *Barbacs* helységnév esetében is, mivel a közelében is található egy ilyen nevű település, amit azonban a névköltöztetés mellett a közös birtokos nevéből birtokviszonyt kifejező leíró névként is magyarázhatunk (vö. Bényei – Pethő 1998: 21–22, 37, 102).¹ A 16. században megült máramarosi *Dombó* nevét Kristó Gyula a névegyezésen túl hangtani érvek alapján (a megőrződött szláv nazális miatt) szintén névköltöztetéssel látja magyarázhatónak (1976: 13).² Két egyébként viszonylag nem túl gyakori név alaki egyezése nyomán azonban még messze nem lehet megbízhatóan következtetni a névköltöztetés tényére. Inczeffi Géza szerint például a 15. században a dél-alföldi Győ (a mai Algyő) település lakosságának egy része elvándorolt, és létrehozta *Felgyő*-t (Inczeffi 1964: 81), Györffy György adatai szerint azonban mindkét település Árpád-kori, s adataik nem mutatnak szerves kapcsolatot a kialakulásukat illetően (Gy. 1: 895).

3.2. Jóval kisebb számban találunk példát településnév vagy egyéb makrotoponima mikronévként történő másodlagos felhasználására.³ Hoffmann István a Tapolcai és a Pápai járás névanyagában mindössze három ilyen jellegű névköltöztetést említ: Sikáron a Felvidékről ide telepített cselédektől származhat a *Kassa* szántónév, Balatonrendesen egy Hargitáról ide áthelyezett jegyző villája viselte a *Hargita* nevet, s Penészleken egy Amerikából hazatelepült gazda *Kinkorá*-nak nevezte el a házát (feltehetően a New Jersey-i Kinkora településről, 1993/2007: 136). Hasonlóan elvétele találunk példákat névköltöztetésre a Hajdúnánási járásban, de egyértelműen itt említhető a hajdúnánási *Szentimre* tanyabokor- és határrésznév, melynek első lakói Tiszaszentimréről kerültek ide (MNH. 1: 224). A polgári *Andornak* határnév kapcsán is felmerül a gyanú, hogy esetleg az Eger melletti Andornakról ér-

¹ A *Szűz* településnév példája még kevésbé tartható, ezt a győri Szűz Mária székesegyház nevéből magyarázzák, mert a települést győri várjobbágyok lakták. A partocíniumot latinul valóban *szent szűz*-ként említik, de a korban ezt *Boldogasszony*-ként használták magyarul. Az is kérdés, hogy valóban számolhatunk-e partocíniumnevekkel mint a névköltöztetés alapjai, a szerzők által felhozott további példák hasonlóan bizonytalanok, tehát feltevésüket nem erősítik (Bényei – Pethő 1998: 51).

² A névköltöztetés példái között szerepeltetik a Hont vármegyei *Zebegény* birtokot is, amelyet a Baranya vármegyei Zebegény apátsága birtokolt, az oklevélrészlet azonban csupán a birtoklásra utal, a név átvitelét nem mutatja (1280: in t. *Sob iuxta Danubium* ve. v-m Almas, t-e abb-is de Zbegen vicinatic) (Gy. 4: 226, Kristó 1976: 12–13).

³ Nem sorolom ide azokat az eseteket, amikor az új település elnéptelenedése után vált határnévvé a korábban névköltöztetéssel létrehozott név.

kező betelepülők hozták magukkal az egri káptalan birtokára (MNH 1: 266). Itt említhető egyes feltevések szerint a sok magyar városban és faluban, például Debrecenben, Kecskeméten, Vácon stb. előforduló vagy egykor használt *Burgundia* városrésznév (Vácon emellett lásd még *Luxemburg*, vö. Dóra 2008). A Nyírbátori járásbeli két *Burgundia utcá*-t is 'burgundiai kereskedők utcája'-ként értelmezik (Jakab – Kálnási 1987: 241, 262, Hoffmann 1993/2007: 136). Az efféle nevek esetében azonban azok a magyar lakosok is lehettek a névadók, akik mellé, közé az új népesség betelepült.

A középkorból még kevesebb mikronév kapcsán merül fel a névköltöztetés lehetősége. A már idézett (Rác)Keve kapcsán viszont két további helynevet is felhasználtak az ide menekülők. Keve városa ugyanis korábban megkapta Zsigmond királytól Bálványos és Szkronovec községeket, az 1440-es menekülést és a Csepel-szigeti letelepedést követően pedig a helységnév mellett ezeket is újra használni kezdték a Duna bal partján fekvő Kapufa és Izra nevű régi pusztákra, vö. egy későbbi iratból: 1828: a mostani ráckevei lakosok az itteni pusztákat... kények szerint *Bálványos*-nak és *Szkronovetz*-nek nevezték... a' Bálványos és Szkronovetz nevezetű hajdani Pusztákról (Hajdú 1979: 25). Ebben az esetben tehát csoportos névköltöztetésről beszélhetünk.

3.3. Arra is van példa, hogy víznevet költöztetnek magukkal az emberek, így kerülhetett az egykor a Vas vármegyei Ösztörményt jelölő *Csík* folyónév Erdélybe, az oda telepített székelyeknek köszönhetően (vö. még *Küsmöd*, Benkő 1985: 26).

Határnevek költöztetésével is számolhatunk, melyekkel az új környezetben szintén a határ kisebb részeit jelölhették meg. Ezeknek a kimutatása azonban egyrészt az adatok szerencsés fennmaradását, másrészt a népességtörténeti kutatásoknak és az egyes mikrotoponímiai rendszerek történeti elemzésének összekapcsolását, illetve igen alapos mikrofilológiai feldolgozást igényel (vö. Hoffmann 1993/2007: 136). Inczeffi Géza szerint határnevek költöztetéséről lehet szó a dél-alföldi településeken szereplő *Bánom*, *Kutyabont* és *Tigérhát* nevek esetében, melyeket a Szegedről kirajzó lakosság vitt magával (1964: 83–84), példái azonban – főként az első két név általánosabb használata miatt – kevésbé meggyőzőek.

4. A fenti áttekintés jól mutatja, hogy a névköltöztetés csak a legritkább esetben igazolható egyértelműen, egyrészt épp abból adódóan, hogy egy sajátos külső körülmény az alapja. Ráadásul a költözéssel összefüggő név az új szomszédoktól is származhat, akárcsak az *Olaszi*, *Olasz* stb. nevek, az új telepéseknek ugyanis a szomszédok a származási helyét is megjelölhetik. Más oldalról a betelepülők számára ez ugyanúgy működhet, mintha ők adták volna a nevet. A névköltöztetés nem mindig könnyen határolható el más névadási mechanizmusoktól sem, a birtoklással összefüggő régi adatok esetében például nyilvánvalóan ez a motívum is szerepet játszhatott az egymástól távol eső birtokok azonos névvel jelölésében. Maga a költözés is kérdéseket vet fel: mekkora távolság vehető figyelembe a névköltöztetésnél, s hol a határ a településosztódást kísérő névadástól? Erre nyilvánvalóan nem adható egyértelmű válasz, de érdemes egy példával szemléltetni az átmenetet a két folyamat között: a Gömör vármegyei Nagyrőce lakossága kezdett erdőt irtani a 14. század második felében a település szomszédságában, ahol azután Kistrőce néven leánytelepülést alapítottak (Ila 1944: 512). Ez már egyértelműen nem tipikus, vitatható esete a névköltöztetésnek.

Amint a példák egy része jelzi, a jelentésbeli névalkotásnak tekintett névköltöztetés mechanizmusa alaki változással is együtt járhat. Leggyakrabban az *új* jelzővel, néhány valószínűsített példa esetében a *kis* előtaggal együtt használják a magukkal hozott nevet. Ez azonban nem a névköltöztetés sémáját jellemzi, hanem általánosabb sémákba illeszkednek (vö. a névdifferenciálódás jelensége).

A jelenleg rendelkezésre álló források alapján a névadás motívumát és alaki vonatkozásait összegezve arra mutathatunk rá, hogy noha végső soron közös motívum áll a névköltöztetés hátterében, nem tekinthető séma alapú névadásnak, az így alakult nevek mind egyedi esetek, s a jelenség az egyes eseteket tekintve igen változatos képet mutat, számos átmeneti helyzetű példával. A magyar nyelvterület egészének feltárására indított helynévgyűjtési program révén összeálló járási és települési névtárak nyilvánvalóan tovább árnyalják majd ismereteinket e névalkotási mód kapcsán is.

Irodalom

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2012: Names in focus. An introduction to Finnish onomastics. Finnish Literature Society, Helsinki.
- BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC (szerk.) 1982: Veszprém megye földrajzi nevei 1. Tápolcai járás. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 156. Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1985: Adalékok a székelyek korai történetéhez. Honismeret 1985/5: 22–29.
- BÉNYEI ÁGNES – PETHŐ GERGELY 1998: Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen.
- BOROVSKY SAMU 1911: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Budapest.
- BRINK STEFAN 2016: Transferred names and analogy in name-formation. In: Hough, Carole (ed.), The Oxford handbook of names and naming. Oxford University Press, Oxford. 158–166.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3., 5. Budapest, 1890–1913.
- DÓRA ZOLTÁN 2008: Kaphatta-e nevét a váci Burgundia német telepesekről? Névtani Értesítő 30: 83–88.
- FNESz. = KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2. Negyedik, bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987–1998.
- HAJDÚ MIHÁLY 1979: Helynevek vándorlása a XV. században. Névtani Értesítő 1: 21–26.
- HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007: Helynevek nyelvi elemzése. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61. KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézet. – Második kiadás: Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- HORVÁTH MIHÁLY 2000: Földeák rövid története és bibliográfiája (1970–1995 folyóirat-cikkek, 1970 előtti és 1995 utáni újságcikkek). Szakdolgozat, kézirat. Szeged – Földeák.
- Ila = ILA BÁLINT: Gömör megye 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1944–1976.
- INCZEFI GÉZA 1964: A földrajzi nevek átvitelének néhány kérdése. Magyar Nyelv 60: 80–86.
- JAKAB LÁSZLÓ – KÁLNÁSI ÁRPÁD 1987: A Nyírbátori járás földrajzi nevei. Nyírbátor Városi Tanácsa, Nyírbátor.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988: A magyar tájnévadás. Nyelvtudományi Értekezések 126. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KACZIÁN JÁNOS 1999: Bunyaszekszárd – egy kirajzás története. Honismeret 1999/2: 64–68.
- Kádár = KÁDÁR JÓZSEF: Szolnok-Doboka vármegye monographiája 1–7. A vármegye községeinek részletes története. Deés, 1900–1905.

- KÁLMÁN BÉLA 1970: Amerikai magyar helynevek. In: Kázmér Miklós – Végh József (szerk.), Névtudományi előadások II. Névtudományi konferencia. Nyelvtudományi Értekezések 70. Akadémiai Kiadó, Budapest. 42–44.
- KRISTÓ GYULA 1976: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 40. Szeged.
- LAANSALU, TIINA 2019: Transferred place names in Central Harjumaa. Linguistica Uralica 55: 109–125.
- LEHOCZKY TIVADAR 1881–1882. Bereg vármegye monographiája 1–3. Ungvár.
- MEZŐ ANDRÁS 1985: A helynevek vándorlása a középkorban. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. Budapest. 23–28.
- MNH. 1. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN (szerk.), Magyar Nemzeti Helynévtár 1. A Hajdúnánási járás helynevei. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024.
- MOLLAY KÁROLY 1991: Importált földrajzi nevek. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.), Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Budapest. 453–456.
- PÓCZOS RITA 2001: AZ Árpád-kori Borsod és Bodrog vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2005: A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010: Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979: A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- STEWART, GEORGE R. 1954: A classification of place names. Names 2/1: 1–13.
- Veszpr.Reg. = KUMOROVITZ L. BERNÁT: Veszprémi regeszták (1301–1387). Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 2. Budapest, 1953.

*

Transferred names in Hungary

Transferred names form a special subcategory among secondary toponyms. These are already existing place names that were transferred from one place to another in connection with the migration of inhabitants. The paper discusses the background of transferred names that could contribute to the marginality of this name giving method. Additionally, it provides a critical overview of the names categorized as transferred names in Hungarian onomastics from Medieval times to the 20th century.

Keywords: *transferred names, Hungarian toponyms, critical overview*

KATALIN RESZEGI